

Francesc Gusi i Jener, a propòsit d'una dedicatòria de reconeixement al seu treball

Ha passat uns mesos des de la mort de Francesc Gusi i Jener, de l'últim adéu a un amic, un col·lega i un mestre. Ja des d'una perspectiva serena del sentiment personal, des de les pàgines de la revista que ell va crear fa quaranta anys, és de justícia dedicar-li unes pàgines d'homenatge a qui va marcar l'Arqueologia de Castelló i va encaminar l'activitat professional de més d'una persona que avui es dedica a la investigació i a la promoció del patrimoni arqueològic, i a l'estudi de les societats prehistòriques i de l'antiguitat. Fer un xicotet recorregut per una vida dedicada en cos i anima a l'Arqueologia, i reconèixer el molt que va aportar al coneixement dels períodes més llunyans de la Història de la Humanitat. Però és moment sobre tot

de recordar a la persona amb la que durant 35 anys compartirem hores d'estudis i de treball, primer com estudiant i després com col·lega, a la persona que de sobte notes a faltar quan entres com cada dia al teu lloc de treball, i a la que vols compartir amb altres el més afectuós dels records.

Francesc Gusi Jener va néixer a Barcelona al 1942 població on va transcorre la seua infantesa i joventut, població a la que sempre tornava, al si d'una família dedicada a la indústria tèxtil. Després dels estudis de secundària al col·legi marista, es matricula a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona on es llicenciarà en l'especialitat de Prehistòria i Història Antiga. Allí entrarà en contacte amb els màxims representants de

l'Arqueologia del moment com és el cas de Lluís Pericot, Eduard Ripoll, Miquel Tarradell, Pere de Palol, però especialment amb Joan Maluquer.

Serà en aquesta institució acadèmica on Francesc Gusi començarà no tan sols a formar-se com arqueòleg, si no també a adquirir una ampla cultura general, tot un gran bagatge de ciència en el sentit ampli de la paraula que anirà ampliant sense interrupció com a bon lector i bibliòfil al llarg de la seua vida. Una preparació que es podia veure cada vegada que es parlava de qualssevol tema amb ell.

També serà durant el seu període de formació universitària que coneixerà a Carme Olaria Puyoles, a la qual quedarà unit al llarg de la vida tant sentimental com professionalment. Crec que no podem dissociar la persona de Carme i la de Francesc, no et pots fer la idea d'un sense l'altre, Carme Francesc, Francesc Carme.

Després de la preparació acadèmica el període professional el portarà a la Universitat d'Oviedo, al Museu Arqueològic Nacional de Madrid, on entrarà en contacte amb el professor i director del Museu Martín Almagro Basch del que sempre va guardar un bon record. D'allí passarà al Museu d'Almeria organitzant la col·lecció arqueològica i excavant jaciments com Terrera Ventura en Tabernes que el portarà a estudiar el Calcolític de la zona del sud-est peninsular, tema que amb el temps serà la seua tesis de doctorat a la Universitat de Granada.

Al 1969 comença les excavacions al jaciment de l'Escudilla de Zucaina degut a la vinculació familiar que Carme Olaria tenia amb les terres de l'Alt Millars a Castelló. Els treballs que va realitzant als pobles de Castelló com és l'excavació esmentada o la del Torrelló d'Onda (1971), permetran la seua incorporació a la Diputació de Castelló com arqueòleg. Però el seu interès per dotar a la Diputació i a la Província d'una institució científica per als estudis arqueològics el porta a proposar la creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de Castelló depenent de la institució provincial, cosa que aconseguirà al 1975, iniciant-se amb la institució no tan sols un nou repte i període en la seua vida professional, si no també un nou període en l'Arqueologia de la província de Castelló, ja que a partir d'aquí s'inicia la Arqueologia científica a Castelló amb projectes de futur, amb projectes que tenen un plantejament previ, un mètode i uns objectius, uns projectes raonats de cara a aconseguir fins concrets per resoldre i contestar les moltes preguntes que presentava la Prehistòria castellonense. A partir del seu treball es pot anant omplint els vuits de l'ampli període històric. Fins a eixe moment la Prehistòria de Castelló tan sols eren dades soltes sense lligall. L'esforç del treball de Francesc al front

del SIAP permetrà obtindre una visió ampla des del Paleolític Inferior fins a l'Edad Mitja.

Tot aquest esforç quedarà reflectit amb un altre gran projecte en aquest cas editorial que serà la creació de la revista Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, eixint el primer número al 1974, així com altres series, com és el cas de les Monografies.

Castelló de la mà de Francesc Gusi començava a situar-se als mapes arqueològics i a tindre ressó entre les diverses institucions científiques tan nacionals com internacionals. Els jaciments del Cau d'en Borràs, Cova del Tossal de la Font, Cova Matutano, tots ells del Paleolític. Cova Fosca, del neolític, Torrelló d'Onda, Orpesa la Vella de l'Edat del Bronze; el Puig de la Nau, Sant Josep i Puig de la Misericòrdia, ibèrics; Mas d'Aragó ja de l'època romana, seran gracies a la labor de F. Gusi i del Servei d'Arqueologia jaciments de referència dins de l'Arqueologia espanyola.

Paral·lel al Servei cal destacar que F. Gusi també va ser el responsable de la secció d'Arqueologia del Museu de BB.AA. de Castelló, cosa que devingué també un canvi en la museologia arqueològica de l'entitat. Primer a les instal·lacions situades al mateix Palau Provincial, i després a la seua seu del carrer Cavallers.

El Servei d'Arqueologia i degut al plantejament i visió que el seu director tenia de la investigació, no serà una entitat aïllada i tancada, les seues tasques estaran obertes a altres investigadors e institucions que al llarg dels anys aniran passant i col·laborant estretament en els diferents projectes. F. Gusi era un gran coneixedor del patrimoni museístic i arqueològic europeu, així com de les diferents institucions que tractaven la temàtica prehistòrica. Especialment fructífera com no podia ser d'altra forma sigui la relació amb la Universitat Jaume I de Castelló, amb el Laboratori d'Arqueologia que dirigia Carme Olaria primer com professora titular i després com catedràtica de Prehistòria. Una fructífera relació científica amb projectes en comú especialment encaminats a conèixer els primer períodes històrics de Castelló. Així les primeres dades sobre el Paleolític Inferior, sobre el procés de neolitització, sobre els primers contactes comercials mediterranis a la Protohistòria, seran el fruit del treball conjunt d'investigadors agrupats a l'entorn de Castelló per F. Gusi.

Un altra característica de la seua visió científica va ser estar obert a tots els nous mètodes i disciplines de les que es podia traure profit aplicades a les dades arqueològiques, des de la biologia a la informàtica el Servei d'Arqueologia sigui pioner gràcies a la visió del seu director en aplicar nous reptes

Francesc Gusi rodejat dels col·laboradors del SIAP el dia de la seua jubilació

amb nous mètodes i nous plantejaments teòrics, tot això motivat pels amplis coneixements que Francesc posseïa degut al seu afany per ampliar cada vegada més la visió del seu camp d'estudi en particular i cultural en general.

De la mateixa manera el propi Servei degut a l'interés de F. Gusi anirà creixent i engrandint la seua activitat, de les xicotetes instal·lacions al Palau Provincial, passant per les de Penyeta Roja fins arribar a les actuals al Museu de BB.AA. de Castelló, la entitat ha anat creixent ininterrompidament, dotant-se d'instal·lacions que permetent dur a terme una activitat considerable i mantindre relacions institucionals en un bon grapat d'altres entitats nacionals i internacionals. Destaca especialment la biblioteca especialitzada que actualment està a disposició de qualssevol interessat en la consulta dels rics fons que disposa.

La repercussió del treball de Francesc Gusi en la Arqueologia de Castelló a més a més del Servei d'Arqueologia quedarà reflectida en altres pobles on gràcies a la seua participació es crearan museus per promoure el estudi i salvaguarda del patrimoni arqueològic local.

Un ingent treball que s'engrandeix si tenim en compte la disciplina en qüestió, l'Arqueologia, un tema que dins de l'Administració Pública no resulta molt agradable, però malgrat això la fèrria voluntat de F. Gusi permetrà dur a bon port gran part dels projectes plantejats.

Francesc va viure la transició política i administrativa de l'estat espanyol, amb la creació dels governs autonòmics, participant en l'inici del procés com especialista en el tema de patrimoni arqueològic dins de la Generalitat Valenciana. El seu nomenament com a membre de la Real Academia de la Historia Española i de les Bones Lletres de Barcelona són un reconeixement a la seua vàlua científica.

En qualssevol tema sempre es parla del clàssic tòpic d'un abans i un després, però en aquest cas crec que tan sols podem parlar d'un començament de l'Arqueologia científica de Castelló i des de Castelló, i aquest començament té un nom propi, Francesc Gusi i Jener, sempre en el record.

BIBLIOGRAFIA DE FRANCESC GUSI I JENER

- Gusi Jener, F. (1970): "Enterramientos infantiles ibéricos en vivienda". *Pyrenae* VI: 65-70. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1970): *El contexto arqueológico de la provincia de Castellón de la Plana*: 214. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1971): "Informe sobre la campaña de excavaciones en la Región del alto Valle del Mijares". *Noticiario Arqueológico Hispánico*, XVI: 205-241. Madrid.

- Gusi Jener, F. (1972): "Hallazgo de cerámica del tipo "impresa mediterránea" con decoración interior incisa (Villafamés, Castellón)". *Pyrenae*, VIII: 53-66. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1974): "Excavación del recinto fortificado del Torrelló de Onda (Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 1: 19-62. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1974): "Desarrollo histórico del poblamiento primitivo en Castellón de la Plana". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 1: 79-92. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1974): "Bibliografía arqueológica castellonense". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 1: 93-106. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1974): "Una pátera italiota con medallón en relieve, procedente del poblado ibérico del Castell de Almenara (Castellón de la Plana)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 1: 119-121. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "Sondeos arqueológicos en la necrópolis ibérica de la Punta (Vall de Uxó)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 163-164. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "El yacimiento lacustre epipaleolítico del Estany Gran de Almenara". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 11-13. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "Un recinto fortificado del Bronce Valenciano (Onda, Castellón)". *Actas del XIII Congreso Nacional de Arqueología* (Huelva, 1973): 347-350. Zaragoza.
- Gusi Jener, F. (1975): "Un taller de sílex bajo abrigo en la 2ª cavidad de Cingle de la Ermita (Albóacer)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 39-64. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "Las dataciones de C14 de la Cueva del Mas d'Abad (Coves de Vinromà) Campaña 1975. Ensayo cronológico para la periodización del Bronce Valenciano". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 75-80. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "La provincia de Castellón y su problemática museística. Finalidad científica y función social de un museo". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 143-148. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1975): "La aldea eneolítica de Terra Ventura (Tabernas, Almería)". *Actas del XII Congreso Nacional de Arqueología* (Huelva, 1973): 311-314. Zaragoza.
- Gusi Jener, F. (1975): "La problemática cronológica del yacimiento de Vinarragell en el marco de la aparición de la cultura ibérica del levante peninsular". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 173-184. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "Excavaciones de salvamento en los covachos eneolíticos de Can Ballesster (Vall d'Uxó)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 281-282. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "Investigaciones arqueológicas en el Forat de Cantallops (Ares del Mestre)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 157-158. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "La 1ª Campaña de Excavaciones en el poblado del Bronce de Oropesa la Vella (Orpesa)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 283-284. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "Los hallazgos fenicios y de la 1ª Edad del Hierro en El Puig (Benicarló)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 285-287. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "La topografía urbanística de lluro". *Miscel.lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme* 1: 35-39. Mataró.
- Gusi Jener, F. (1976): "El Puig de Vinaròs, nuevo yacimiento ibérico con materiales fenicios". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 287-288. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1976): "Resumen de la labor en el yacimiento de Tabernas". *Noticiero Arqueológico Hispánico "Serie Prehistoria"* 5: 197-205. Madrid.
- Gusi Jener, F. (1977): "Bibliografía arqueológica castellonense II". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 287-294. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1978): "Ecosistemas y grupos culturales humanos en las comarcas de Castellón durante el Pleistoceno y mitad del Holoceno". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 5: 191-206. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1980): "El poblado ilercavó del Puig de Benicarló (Baix Maestrat)". *Fonaments. Prehistoria y Mon Antic als Països Catalans* 2: 103-108. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1980): "Medio ambiente y culturas humanas durante el pleistoceno y mitad del holoceno en tierras castellonenses". *Bajo Aragón, prehistoria* II: 7-20. Zaragoza.
- Gusi Jener, F. (1980): "Enterramientos infantiles ibéricos". *I Congreso de Historia del País Valenciano* (Valencia, 1971): 277-282. Valencia.
- Gusi Jener, F. (1981): "El nacimiento de la humanidad en África Oriental". *Butlletí de*

- l'Associació Arqueològica Llansol de Romaní* 2: 10-11. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1981): *Castellón en la Prehistoria*. 216. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1983): "Arqueología y Sociedad". *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Castelló* 3: 5-7. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1986): "El yacimiento de Terrera Ventura (Tabernas) y su relación con la cultura de Almería". *Homenaje a Luis Siret*: 192-195. Sevilla.
- Gusi Jener, F. (1986-87): "L'estat actual de l'estudi de la iberització a la zona nord de Castelló". *Tribuna d'Arqueologia*: 23-30. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1986-1989): "El marco cronológico del poblado neoneolítico de Terrera Ventura (Tabernas, Almería), según las dataciones del Carbono-14". *Empuries* 48-50: 380-383. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1989): "Posibles recintos necrolátricos infantiles en Castellón". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 14: 19-42. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1989): "Problemática actual en la investigación de la Edad del Bronce en el País Valenciano". *Actas del XIX Congreso Nacional de Arqueología I* (Castellón, 1987): 239-249. Zaragoza.
- Gusi Jener, F. (1990): "Els sondatges arqueològics de Can Xammar: campanya de 1970". *Laietania. Estudis d'Història i d'Arqueologia de Mataró i del Maresme* 5: 20-27. Mataró.
- Gusi Jener, F. (1990-91): "Reflexiones en torno al conocimiento actual del paleolítico superior final y epipaleolítico en las comarcas de Castellón. Replica a un estado de la cuestión irreflexivo". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 15: 7-38. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1991): "La plana i el grau de Castelló. Apunts d'arqueologia municipal". *Castelló Festa Plena*: 10-16. Castelló.
- Gusi Jener, F. (1992): "Problemática actual en la investigación de la Edad del Bronce en el País Valenciano". *Gala Revista d'Arqueologia i Antropologia* 1: 79-86. Sant Feliu de Codines.
- Gusi Jener, F. (1992): "Nuevas perspectivas en el conocimiento de los enterramientos infantiles de época ibérica". *Trabajos Varios del SIP* 89: 239-260. Valencia.
- Gusi Jener, F. (1992): "Barranco de la Valltorta". *Castelló Festa Plena*: 12-17. Castelló.
- Gusi Jener, F. (1993): "Noves puntualitzacions entorn dels establiments ibèrics amb enterraments infantils". *Homenatge a Miquel Tarradell*: 463-473. Barcelona.
- Gusi Jener, F. (1993): "Las interacciones socio-económicas del yacimiento eneolítico de Terrera Ventura. Tabernas (Almería, España)". *Actes du XIIIè Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* 2 (Bratislava, 1991): 516-518. Bratislava.
- Gusi Jener, F. (1995): "El templo ibérico y los recintos necrolátricos infantiles de La Escudilla (Zucaina, Castellón)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 16: 107-114. Castelló.
- Gusi Jener, F. (1994-96): "La distribució territorial del poblament entre els rius Palància i Ebre a la segona meitat del segon mil·lenari". *Actes Taules rodones d'Arqueologia* (Sant Feliu de Codines, 1994). *Gala Revista d'Arqueologia, Antropologia i Patrimoni* 3-5: 49-57. Sant Feliu de Codines.
- Gusi Jener, F. (1997): "La cova prehistòrica de Loret". *L'alé* 31: 4-5. Esllida.
- Gusi Jener, F. (1997): "Lugares sagrados, divinidades, cultos y rituales en el levante de Iberia". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 18: 171-209. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1999): "Prehistoria del área natural de la ciudad de Castellón de la Plana". *La ciudad de Castellón de la Plana*: 101-107. Castellón.
- Gusi Jener, F. (1999): "Las primeras etapas: cazadores-recolectores (300.000-8.000 a.C.)". *La provincia de Castellón*: 179-183. Castelló.
- Gusi Jener, F. (1999): "Treballs de consolidació a la vil·la romana de Benicató (Nules, la Plana Baixa)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 20: 369-373. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2000): "La problemàtica de la metal·lúrgia del coure en els grups socials del III mil·leni al País Valencià". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 21: 77-94. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2000): "Una estatuilla - amuleto cristianizada: N^a S^a del Lledó (Castellón de la Plana). Una hipòtesis razonable". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 21: 323-344. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2001): "Distribucion territorial y evolucion crono cultural durante la Edad del Bronce en tierras de Castellón". *Y acumularon tesoros. Mil años de historia en nuestras tierras*: 163-179. Valencia.
- Gusi Jener, F. (2001): *Castellón en la prehistoria. Memoria de los tiempos de ensueño*: 366. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2001): "Bibliografía de arte rupestre del arco mediterráneo peninsular (1950-

- 2002)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 22: 89-146. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2002-2003): "Una hipótesis interpretativa referida a la funcionalidad y uso social del edificio ilercavón del Perengil (Vinaròs, Baix Maestrat, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 23: 151-172. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2004): "Jaciment del Tossal de la Font. Nova campanya d'excavacions a Vilafamés". *Las Aulas*: 53. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2004-2005): "Bibliografía arqueológica castellanense IV (1994-2005)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 24: 357-378. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2005): "Cova de Dalt del Tossal de la Font, Vilafamés (Castellón)". *Cuaternario Mediterráneo y poblamiento de homínidos. Actas VI Reunión de Cuaternario Ibérico* (Gibraltar 2005): 96-97. Gibraltar.
- Gusi Jener, F. (2006): "Georges Laplace en el recuerdo". *Dialektikê. Cahiers de Typologie Analytique. Hommage à Georges Laplace*: 1-3. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2006): "Treballs arqueològics del SIAP 2005". *Cultura. Revista Cultural de la Diputació Provincial de Castelló* 4: 4-6. Castelló.
- Gusi Jener, F. (2006): "La concepción simbólica en las estructuras funerarias megalíticas: una arquitectura concebida para la Diosa Madre neolítica. Una hipótesis especulativa pero plausible". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 25: 91-108. Castelló de la Plana.
- Gusi Jener, F. (2011): "Excavando en el recuerdo. El Museo Provincial «Luis Siret» (1972-1973) y Terrera Ventura, Tabernas (1972-1975)". *Almería, un museo a cielo abierto. La importancia de nuestra provincia en la historia de la arqueología*: 77-100. Almería.
- Gusi Jener, F. (2012): "Bibliografía arqueológica castellanense V (2005-2011)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 30: 145-166. Castelló.
- Gusi Jener, F., Aguilera Arzo, G. (1998): "Les ocupacions eneolítiques de la Cova de Dalt del Tossal de la Font (Vilafamés, Castelló)". *Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló* 19: 53-104. Castellón.
- Gusi Jener, F., Barrachina, E. (2005): "L'evolució dels grups culturals del bronze final i del ferro al País Valencià. Estat de la qüestió i problemàtica". *Món Ibèric als Països Catalans. Homenatge a Josep Barberà i Farràs. XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà, 2003): 95-116. Puigcerdà.
- Gusi Jener, F., Barrachina, A., Aguilera, G. (2009): "Petroglifos «ramiformes» y hornos de aceite de enebro en Castellón. Interpretación etnoarqueológica de una farmacopea rural intemporal". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 27: 257-278. Castelló.
- Gusi Jener, F., Carbonell, E., Estevez, J. (1982): "El jaciment del pleistocè mitjà del Cau d'en Borràs (Orpesa-Castelló)". *4 Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà, 1980): 19-23. Puigcerdà.
- Gusi Jener, F., Carbonell, E., Estevez, J., Mora, R., Mateu, J., Yll, R. (1980): "Avance preliminar sobre el yacimiento del Pleistoceno medio, Cova del Tossal de la Font (Vilafamés, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 7: 7-30. Castellón.
- Gusi Jener, F., Carbonell, E., Estevez, J., Yll, R. (1982): "Descubrimiento de restos humanos del pleistoceno medio en Castellón". *Revista de Arqueología* 24: 54-55. Madrid.
- Gusi Jener, F., Casabo, J. (1985): *SIAP. X Aniversario 1975-1985*. Castelló.
- Gusi Jener, F., Casabo, J. (1985): "El yacimiento al aire libre de El Corral Blanc (La Pobla Tornesa, Castellón). Estudio analítico". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 11: 87-110. Castellón.
- Gusi Jener, F., Casabo, J., Parra, I. (1982-83): "Estudio analítico-estructural de la industria lítica de el Estany de Almenara (Castelló) y la dinámica de su paisaje litoral". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 9: 35-54. Castellón.
- Gusi Jener, F., Díaz Mas, M., Oliver Foix, A. (1991): "Modelos de fortificación ibérica en el norte del País Valenciano". *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple* (Manresa, 1990): 79-102. Manresa.
- Gusi Jener, F., Fernández, A. (2006): "Resultado de las prospecciones geofísicas realizadas en la villa romana de Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castellón)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 25: 301-312. Castelló de la Plana.
- Gusi Jener, F., Fernández, A., Fernández, Mª A. (2007): "El patrimonio histórico-arqueológico de Castellón y su explotación turística: perspectivas de futuro". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 26: 169-196. Castelló.

- Gusi Jener, F., Gibert, J., Agusti, J., Perez Cuevas, A. (1984): "Nuevos datos del yacimiento Cova del Tossal de la Font (Vilafamés, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 10: 7-18. Castellón.
- Gusi Jener, F., Giner, V. (1975): "Campaña de excavaciones arqueológicas en el poblado Ibérico del Puig (Benicarló)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 2: 159-160. Castellón.
- Gusi Jener, F., Luján, J. (2011): "Enterramientos infantiles y juveniles durante la edad del bronce peninsular: una aproximación cuantitativa". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 29: 153-208. Castelló.
- Gusi Jener, F., Luján, J. (2012): "El vaso campaniforme en la provincia de Castellón y territorios limítrofes". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 30: 33-52. Castelló.
- Gusi Jener, F., Luján, J., Barrachina, A., Aguilera, G. (2010): "Aproximación al estudio del poblamiento litoral-costero durante la edad del bronce en la fachada oriental de la península ibérica y del Mediodía francés". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castello* 28: 59-138. Castelló de la Plana.
- Gusi Jener, F., Muriel, S. (2008): "Panorama actual de la investigación de las inhumaciones infantiles en la protohistoria del sudoeste mediterráneo europeo". *Nasciturus, infans, puerulus vobis mater Terra*: 257-330. Castelló.
- Gusi Jener, F., Olària de Gusi, C. (1974): "Nuevas pinturas rupestres en Ares del Maestre (Castellón)". *XXV aniversario de los Cursos de Ampurias (1947-1971). Miscelánea Arqueológica* 1: 357-360. Barcelona.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (1976): "La cerámica de la Edad del Bronce de la Cueva del Mas d'Abad, Campaña Arqueológica 1975". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 103-116. Castellón.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (1977): "La villa romana de Benicató (Nules, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 4: 101-144. Castellón.
- Gusi Jener, F., Olària de Gusi, C. (1979): "El yacimiento prehistórico de Can Ballester (Vall d'Uxó, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 6: 39-96. Castellón.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (1981): "Les cultures Meso-néolithiques du Maestrazgo de Castellón (Espagne)". *Bulletin de la Société d'études et de recherches préhistorique Les Eyzies* 30: 112-122. Les Eyzies.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (1984): *Arquitectura del mundo ibérico*: 75. Castellón.
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (1990): "Le site chalcolithique de Terrera Ventura (Tabernas, Almeria), et ses relations avec la culture de Los Millares". *Colloque International Le Chalcolithique en Languedoc* (Saint-Mathieu de Treviers, 1990). *Archeologie en Languedoc* 1-2: 29-29.
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (1991): *El poblado neoneolítico de Terrera-Ventura (Tabernas, Almería). Excavaciones Arqueológicas en España* 160: 296. Madrid.
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (1991): "La geografía del paisaje y el territorio cultural de los Millares". *Trabajos de Prehistoria*, 48: 165-185. Madrid.
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (1995): "Cronologies absolutes en l'arqueologia del País Valencià". *Actes de les Jornades d'Arqueologia (Alfàs del Pi, 1994)*: 119-157. Valencia.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (2000): "La séquence chrono-stratigraphique de Terrera Ventura (commune de Tabernas, Almeria, Espagne) et le complexe culturel de Los Millares". *Actas del XXIV Congrès Préhistorique de France. Habitats, économie et sociétés du Nord-Ouest méditerranéen de l'âge du Bronze au premier Âge du Fer* (Carcassone, 1994) : 43-53. Carcassone.
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (2004): "Nuevas precisiones crono-culturales referidas al hábitat calcolítico almeriense de Terrera Ventura (Tabernas)". *Simposios de Prehistoria Cueva de Nerja. Las primeras sociedades metalúrgicas en Andalucía* (Nerja, 1998-2000): 176-183. Nerja.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (2006): "Propuesta de clasificación de las piezas geométricas de doble bisel". *Dialektikê. Cahiers de Typologie Analytique. Hommage à Georges Laplace*: 106-107. Castelló.
- Gusi Jener, F., Olària, C. (2009): "Excavación de una vivienda en el asentamiento calcolítico de El Badil (Cantoria, Almería)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 27: 9-28. Castelló
- Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C., Arasa Gil, F. (1998): "El procés de romanització a la Plana. La vil·la de Benicató". *Actes del V Congrès d'Història i Filologia de la Plana* (Nules, 1998) : 33-74. Nules.
- Gusi Jener, F., Olaria, C., Casabo, J. (1983): "Les industries à dos abattu des Grottes Matutano

- et Fosca (Castellón, Espagne)". *Revista di Scienze Preistoriche* 38 1-2: 91-96. Firenze.
- Gusi Jener, F., Oliver, A. (1986): "Tres urnas de la necrópolis ibérica de la vía férrea València-Tarragona, prop d'Alcossebre (Alcalà de Xivert, Castelló)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 12: 123-140. Castellón.
- Gusi Jener, F., Oliver, A. (1987): "La problemática de la iberización en Castellón". *I Jornadas sobre el Mundo Ibérico* (Jaén, 1985): 99-136. Jaén.
- Gusi Jener, F., Oliver, A. (1989): "El hábitat durante los siglos IX al VII a.n.e. en el valle inferior del Ebro y comarcas de Castellón de la Plana". *Habitats et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire. Colloque International* (Arles-sur-Rhône, 1989): 27-30. Arles.
- Gusi Jener, F., Oliver, A. (1989): "El hábitat de época ibérica en el valle inferior del Ebro y comarcas de Castellón de la Plana". *Habitats et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire. Colloque International* (Arles-sur-Rhône, 1989): 85-88. Arles.
- Gusi Jener, F., Oliver, A. (1989): "Los espacios domésticos en los hábitats ibéricos del valle inferior del Ebro y comarcas de Castellón de la Plana". *Habitats et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire. Colloque International* (Arles-sur-Rhône, 1989): 133-136. Arles.
- Gusi Jener, F., Oliver Foix, A. (1997): "Los grafitos de tema naval de la muralla de Santa Bárbara (Peñiscola, Castellón). Un complemento al Museo del Mar". *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo* 57-58: 79-94. Benicarló.
- Gusi Jener, F., Oliver, A., Aguilera, G., Cura, M. (2000): *SIAP XXV Aniversario 1975-2000*: 189. Castelló.
- Gusi Jener, F., Sanmartí, E. (1976): "Noticia acerca de las excavaciones realizadas en el poblado ibérico de El Castell (Almenara)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 289-290. Castellón.
- Gusi Jener, F., Sanmartí Greco, E. (1976-78): "Asentamientos indígenas preibéricos con materiales félico-púnicos en el área costera del Baix Maestrat (provincia de Castellón de la Plana)". *Ampurias* 38-40: 361-380. Barcelona.
- Gusi Jener, F., Sanmartí Greco, E. (1979): "El kylix griego de el Puig de Benicarló y los contactos comerciales con el mundo clásico mediterráneo". *Cepa i rails de Benicarló*: 23-28. Benicarló.
- Gusi Jener, F., Sanmartí, E., Giner, V., Meseguer, V. (1977): "Asentamientos indígenas preibéricos con materiales paleopúnicos en el área costera del Baix Maestrat (Prov. Castellón de la Plana)". *Simposio Internacional Los Orígenes del Mundo Ibérico* (Barcelona-Ampurias, 1977): Barcelona-Ampurias.
- Aguilella Arzo, G., Gusi Jener, F. (2004): "Avanç a l'estudi del territori d'Orpesa La Vella (Orpesa, Plana Alta, Castelló) a l'edat del bronze mitjançant sistemes d'informació geogràfica (SIG)". *La edad del bronce en tierras valencianas y zonas limítrofes*: 127-136. Villena-Alicante.
- Aguilella Arzo, G., Gusi Jener, F., Olària Puyoles, C. (1999): "El jaciment prehistòric de La Cova del Diablets (Alcalà de Xivert, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 20: 7-35. Castelló.
- Barrachina Ibáñez, A., Gusi Jener, F. (2004): "Primeros resultados del estudio cerámico de las fases del bronce tardío y final de Orpesa La Vella (Orpesa, Castelló)". *La edad del bronce en tierras valencianas y zonas limítrofes*: 137-146. Villena-Alicante.
- Carbonell, E., Estévez, J., Gusi, F. (1979): "Resultados preliminares de los trabajos efectuados en el yacimiento del Pleistoceno Medio de Cau d'en Borràs (Orpesa, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 6: 7-18. Castellón.
- Cura Morera, M., Gusi Jener, F. (1999): "Entorn els orígens de «Madona Santa Maria del Lledó»". *Far del 3er Mil·leni*: 12-16. Castelló.
- Cura Morera, M., Gusi, F. (2000): "Inici de noves intervencions arqueològiques al jaciment de Los Cabañiles (Sucàina, Alt Millars)". *Quaderns de Prehistòria i arqueologia de Castelló* 21: 473-476. Castelló.
- Cura, M., Gusi, F., Falomir, F. (2004-2005): "Los Cabañiles (Sucaina, Alt Millars). Un assentament de transició dels segles VII al VI aC. Avanç de la campanya d'excavacions de l'any 2001". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 24: 385-388. Castelló.
- Estévez, J., Gusi, F., Olària, C., Vila, A., Yll, R. (1987): "Evolución ambiental y desarrollo de la base subsistencial hasta el 7000 BP en el levante ibérico". *Colloque International Prémières communautés paysannes en Méditerranée occidentale* (Montpellier, 1983): 221-229. Paris.

- Fernández, A., Fernández, M. A., Gusi, F. (2007): "Patrimonio arqueológico, turismo sostenible y desarrollo local: propuesta de rutas arqueológicas en la provincia de Castellón". *Turismo en los espacios litorales «sol, playa y turismo residencial»*. 9º Congreso de Turismo, Universidad y Empresa (Castelló, 2006): 541-560. Castelló.
- Junyent, E., Olària, C., Gusi, F., Aguiló, P., Román, I., Seser R. (1982-83): "El Abric de les Cinc (Almenara, Castellón). 2ª Campaña de excavación 1977". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 9: 55-122. Castellón.
- Llorens, M. D., Gusi, F., Barrachina, C. (1995): "Bibliografía Arqueológica Castellonense III". *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló* 16: 245-264. Castelló.
- Llorens, M. D., Gusi, F., Barrachina, C., Oliver, A. (1996): "Esgrafiats de tema naval i altres gravats a la Torre del Rei (Orpesa, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17: 477-503. Castelló.
- Llorens, M. D., Gusi, F., Barrachina, M. C., Oliver, A. (2003): "Dibuixos esgrafiats de tema naval i gravats de la torre del Rei (Orpesa del Mar, Castelló)". *Primer congrés internacional de gravats rupestres i murals. Homenatge a Lluís Díez-Coronel* (Lleida, 1992): 861-870. Lleida.
- Melchor, J. M., Benedito, J., Gusi, F. (2000): "Nuevas aportaciones a la iconografía ibérica". *Quaderns de Prehistòria i arqueologia de Castelló* 21: 191-194. Castelló.
- Olària, C., Aguilera, G., Gómez, J. L., Gusi, F., (2005): "Población y territorio artístico levantino. Acerca del origen y evolución del arte postpaleolítico". *Actas del Congreso «Arte rupestre en la España mediterránea»* (Alicante, 2004): 149-160. Alicante.
- Olària, C., Gusi, F. (1976): "Un asentamiento en cueva de la Edad del Bronce. El Forat de Cantalops (Ares del Mestre, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3: 133-150. Castelló.
- Olària, C., Gusi, F. (1977): "El poblado de la Edad del Bronce de Orpesa la Vella (Orpesa del Mar, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 4: 70-100. Castellón.
- Olària, C., Gusi, F. (1978): "Cueva Fosca: nuevas fechas de C14 para el neolítico mediterráneo de la península ibérica". *Reunión C14 y prehistoria de la península ibérica* (Madrid, 1978): 61-64. Madrid.
- Olària, C., Gusi, F. (1981): "Avance preliminar del yacimiento Neolítico Antiguo de Cova Fosca (Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 8: 129-145. Castellón.
- Olària, C., Gusi, F. (1984): "Nuevos métodos de clasificación y catalogación aplicados al estudio tipológico de cerámicas prehistóricas: utilización del ordenador". *1ª Jornadas de Metodología de Investigación Prehistórica* (Soria, 1981): 209-228. Madrid.
- Olària Puyoles, C., Gusi Jener, F. (1984): "Estudio del territorio para la comprensión del hábitat prehistórico: un ejemplo del Neolítico Antiguo". *Arqueología Espacial* 3: 41-51. Teruel.
- Olària, C., Gusi, F. (1987): "Nouveaux aspects dans la problématique du néolithique ancien dans la méditerranée occidentale: Cova Fosca (Castellón, Espagne)". *Colloque International Premières communautés paysannes en Méditerranée occidentale* (Montpellier, 1983): 633-637. Paris.
- Olària Puyoles, C., Gusi Jener, F. (1994): "L'economia dels grups humans prehistòrics reflectida en la pintura rupestre de l'estil llewantí". *Millars. Espai i Història* XVII: 185-199. Castelló.
- Olària, C., Gusi, F. (1995): "Cova Fosca: ¿Neolítico Antiguo o Neolítico Medio?. El paradigma cardial". *I Congrés del neolític a la península ibèrica. Formació i implantació de les comunitats agrícola. Rubricatum 1, volum 2*. (Gavà-Bellaterra): 843-851. Gavà.
- Olària Puyoles, C., Gusi Jener, F. (1996): "La Cova Puntassa: un yacimiento del calcolítico/bronce en el norte de Castellón. Estudio de los materiales provenientes de una rebusca clandestina". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17: 75-101. Castelló de la Plana.
- Olària, C., Gusi, F. (1997): "El asentamiento magdalenense de Cova Matutano (Vilafamés, Castellón, España) en el contexto cronocultural del wurm final del área mediterránea peninsular". *El món mediterrani després del pleniglacial (18.000-12.000BP)* 17: 375-384. Girona.
- Olària, C., Gusi, F. (1999): "Les grottes de Matutano et de Fosca (Castellón, Pays Valencien): deux exemples de transition chronoculturelle entre 11000 et 9000 B.P. dans la contrée méditerranéenne de l'Espagne". *Actes du 5e Colloque International UISPP, Comisión XII. L'Europe des derniers chasseurs, Épipaléoli-*

- thique et Mésolithique* (Grenoble, 1995): 87-91. Paris.
- Olària, C., Gusi, F. (1999): "Aproximació al paleoambient d'un hàbitat magdalenian superior-final a través de les anàlisis sedimentològiques i arqueològiques: Cova Matutano, Vilafamés. Castelló". *Geoarqueologia i Quaternari Litoral. Memorial Maria Pilar fumanal*: 193-203. Valencia.
- Olària Puyoles, C., Gusi Jener, F. (1999): "El patrimonio histórico arqueológico de la ciudad". *La ciudad de Castellón de la Plana*: 111-118. Castellón.
- Olària, C., Gusi, F., (2008): "Cazadores y pastores en la fase neolítica de Cova Fosca (Ares del Maestre, Castellón)". *IV Congreso del Neolítico Peninsular* (Alicante, 2006): 331-337. Alicante.
- Olària, C., Gusi, F., (2009): "Los cantos grabados de Cova Matutano (Castellón) y sus relaciones con el arte mobiliario de la Cova del Parpalló (Valencia)". *Temas del XXVII y XXVIII Curso de Historia* (Gandía, 2006): 89-121. Valencia.
- Olària, C., Gusi, F., Carbonell, E., Olle, A., Vallverdu, J., Allue, E., Bennasar, L., Bischoff, J. L., Burjachs, F., Caceres, I., Exposito, I., Lopez-Polin, L., Saladie, P., Verges, J. M., (2004-2005): "Noves intervencions al jaciment plistocènic de la Cova de Dalt del Tossal de la Font (Vilafamés, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 24: 9-26. Castelló.
- Olària, C., Gusi, F., Díaz, M. (1987-88): "El asentamiento neolítico del cingle del Mas Nou (Ares del Maestrat, Castellón)". *Cuadernos de prehistoria y arqueología castellonenses* 13: 95-169. Castellón.
- Olària, C., Gusi, F., Estévez, J. (1980): "El consumo alimentario de los grupos humanos mesoneolíticos en Cova Fosca (Ares del Maestrat, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 7: 89-98. Castellón.
- Olària, C., Gusi, F., Gómez, J. L. (2005): "Un enterramiento Meso-neolítico en el Cingle del Mas Nou (Ares del Maestre, Castellón) del 7000 BP en territorio levantino". *Actas del III Congreso del Neolítico en la Península Ibérica* (Santander, 2003): 615-624. Santander.
- Olària, C., Gusi, F., Watson, J. (1997): "El asentamiento magdaleniano de Cova Matutano (Vilafamés, Castellón, España) en el contexto crono-cultural del Würm final del área mediterránea peninsular". *Actes del Col·loqui El món mediterrani després del pleniglacial (18.000-12.000BP)* (Banyoles, 1995): 375-383. Girona.
- Oliver Foix, A., Gusi Jener, F. (1986): "La cultura ibérica al sur de las bocas del Ebro". *6e. Col·loqui Internacional d'Arqueologia* (Puigcerdà, 1984): 265-273. Puigcerdà.
- Oliver Foix, A., Gusi Jener, F. (1991): "Los primeros contactos comerciales mediterráneos en el norte del País Valenciano (siglos VII-VI a.C.)". Mesa redonda *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica* (Barcelona, 1990): 197-213. Barcelona.
- Oliver, A., Gusi, F. (1995): *El Puig de la Nau. Un hàbitat fortificado ibérico en el ámbito mediterráneo peninsular. Monografies de Prehistòria i arqueologia castellonenques* 4: 359. Castelló.
- Oliver, A., Gusi, F. (1998): "La distribució de les ceràmiques d'importació als segles III/II aC. als centres de poblament ibèric de les terres de Castelló". *Arqueomediterrània* 4: 73-82. Barcelona.
- Palomar, V., Gusi, F. (1996): "Campaña de excavaciones en el yacimiento del Calcolítico-Bronce de Cova Puntassa (Corchar, Castellón)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17: 103-128. Castelló.
- Saladie, P., Caceres, I., Olle, A., Vallverdu, J., Van der Made, J., Vergés, J. M., Bennàser, M. LL., López-Polin, L., Lorenzo, C., Expósito, I., Burjachs, F., Olària, C., Gusi, F., Carbonell, E. (2010): "Primeros resultados tafonómicos de las asociaciones fósiles de la Cova de Dalt del Tossal de la Font (Vilafamés)". *Zona Arqueològica «Actas de la 1ª Reunión de Científicos sobre cubiles de hiena (y otros grandes carnívoros) en los yacimientos arqueológicos de la Península Ibérica* (Alcalá de Henares, 2009): 526-537. Alcalá de Henares.
- Sanmartí Greco, E., Gusi, F. (1975): "Nuevos materiales procedentes del poblado ibérico del Castell (Almenara)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 2: 165-166. Castellón.
- Sanmartí, E., Gusi, F. (1976): "Un kylix del pintor de Penthesilea procedente de un poblado de El Puig (Benicarló, Castellón)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 3: 205-218. Castellón.
- Viñas, R., Ullastre, J., Quereda, J., Camarasa, J. M., Español, F., Fililla, S., Miquel, D., Gusi, F. (1982). *La Valltorta. Arte Rupestre del Levante Español*: 190. Barcelona.